

تئوری ارزشمندی اشتغال زنان روستایی با تأکید بر آیات قرآن کریم بر پایه روش زمینه‌ای و برتری آن بر سایر الگوهای اشتغالی زنان

سید جواد خاتمی^۱، سیده سمیه خاتمی^۲

چکیده

آسیب‌شناسی کار زنان روستایی نشان از مغفول ماندن ارزشمندی اشتغال آنها دارد که عدم توجه به آن بر آسیب‌های اشتغال زنان در روستا اثرگذار است. پژوهش حاضر با هدف تبیین نظریه ارزشمندی اشتغال زنان روستایی با تأکید بر آیات قرآن کریم بر پایه الگوی زمینه‌ای، به روش کیفی با رویکرد نظریه زمینه‌ای از نوع نظریه‌پردازی داده‌محور انجام شد. بدین منظور منابع مربوطه به ترتیب اولویت (آیات قرآن کریم، احادیث، مقالات علمی، گزارشات و تحقیقات میدانی انجام شده در این موضوع) بررسی شد و مقولات محوری کشف و کدگذاری گردید و با کشف مقولات فرعی مدل اصلی کشف شد. نتایج و الگوی کشف شده نشان داد که ارزشمندی اشتغال زنان روستایی در بستر فراهم شدن ۴ مقوله محوری یعنی، فراهم‌سازی زمینه اشتغال ایشان در کنار همسر، فرزندان و محارم، متناسب بودن شغل با ویژگی‌های روحی و جسمی ایشان، تأثیر مثبت شغل بر فرزندآوری و روحیه کارآفرینی این زنان ایجاد می‌شود. براین اساس، اشتغال زنان روستایی ویژگی‌هایی دارد که با مقولات استخراج شده از قرآن کریم در موضوع اشتغال زنان هم‌خوانی دارد. همچنین در کدبندی محوری، ارتباط منطقی و علی مقوله‌های شرایطی و فرایندی و راهبردهایی که به پیامدهای مناسب منجر می‌شود، مشاهده شد.

واژگان کلیدی: اشتغال زنان از منظر قرآن کریم، اشتغال زنان روستایی، نظریه زمینه‌ای در اشتغال، الگوهای اشتغال زنان، نظریه‌پردازی داده‌محور.

نوع مقاله: پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۵/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۱۱
۱. استادیار فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

Email: khatami۴۵۵@gmail.com

۲. استادیار منابع اسلامی قرآن و نهج البلاغه، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: shkhatami۵۶@gmail.com

A Theory of the Valuableness of Rural Women's Employment Based on the Verses of the Holy Quran Using Grounded Theory Methodology and Its Superiority over Other Women's Employment Models

Seyed Javad Khatami¹, Seyedeh Somayeh Khatami²

The pathology of the situation of rural women's employment shows that there is a kind of ignorance about its valuableness, so that the lack of attention to it hurts women's employment in villages. The present qualitative study was conducted with the purpose of explaining a theory of the valuableness of rural women's employment based on the verses of the Holy Quran and the contextual pattern and its superiority over other patterns of women's employment using a type of data-based theorizing (grounded theory methodology); thus, the related sources including, respectively, the verses of the Holy Quran, narratives, scientific articles, reports, and field studies, were reviewed and the main categories were identified and encoded. According to the model, the valuableness of rural women's employment is created in the 4 main categories including women are employed alongside their husbands, children, and Mahrams; the job is consistent with women's psychological and physical traits; and the job has a positive effect on women's fertility and entrepreneurial spirit. Therefore, rural women's employment has some characteristics that almost match the extracted categories of women's employment from the Holy Quran. Additionally, in axial coding, there is a logic and causal relationship among context, process, and strategy categories leading to appropriate consequences.

Keywords: women's employment based on the Holy Quran, rural women's employment, grounded theory in employment, women's employment models, data-based theorizing.

Paper Type: Research

Data Received: 2021/ 02 / 15 **Data Revised:** 2021/ 07 / 23 **Data Accepted:** 2021/ 08 / 02

1. Assistant Professor of Jurisprudence and Foundations of Islamic Law, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Email: khatami455@gmail.com

2. Assistant Professor of Islamic Sources of Quran and Nahj al-Balagha, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. (Corresponding Author)

Email: shkhatami56@gmail.com

موضوع اشتغال از ابعاد مختلفی به شکل مستقیم و غیرمستقیم در قرآن مورد توجه قرار گرفته است. ارزشمندی اشتغال زنان روستایی از عمده‌ترین علل کار زنان روستایی و از امور محوری در این رابطه است که پیامدهایی مانند میزان تمایل به مهاجرت، کاهش ساعات کار زنان، افزایش میزان دستمزد و ادامه تحصیل را به دنبال دارد. پس از تحلیل نتایج و آسیب‌شناسی کار زنان روستایی با پراکندگی‌های جغرافیایی، عوامل متعددی شناسایی شده است که عدم توجه به آنها روزه‌روز بر آسیب‌های اشتغال زنان در روستا اثرگذار است. برای نمونه ارتقای سطح تحصیلات زنان روستایی بر میزان فعالیت زنان روستایی، اثر منفی دارد به طوری که هرچه تحصیلات زنان بیشتر باشد تمایل به انجام کارهای اقتصادی مرتبط با کشاورزی و دامداری که در روستاها کمتر می‌شود. (لهسایی‌زاده، جهانگیری و خواجه‌نوری، ۱۳۸۴)

پژوهشی که بر روی ۱۷۷ نفر از زنان روستایی ۵ دهستان برای شناسایی عوامل مؤثر بر سهم زنان روستایی در درآمد خانوار انجام شد، نشان داد که بین متغیر میزان ارزش نیروی کار زنان و متغیر سهم زنان در درآمد خانوار، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. (علیایی، رضوانفر و اکبری، ۱۳۸۸) مطالعات موردی نیز نشان می‌دهد که زنان روستایی ساعات کار بیشتری نسبت به مردان داشته و از نظر فرآیند توسعه و ایجاد ثروت در جهان نیز سهم مهمی دارند (آگهی و پزشکی‌راد، ۱۳۷۸). این زنان به دلیل انعطاف‌پذیر بودن سبب شدند ریسک کارآفرینی به حداقل برسد. مشاغل ایشان پویا و در بسیاری مواقع مبتکرانه است و توانایی انطباق با تقاضای بازار مصرف را دارد. باید توجه داشت که ارزش واقعی کار این زنان که نیروی کار کشاورزی هستند به درستی تعریف نمی‌شود. پژوهش حاضر با هدف بررسی ارزشمندی اشتغال زنان روستایی با تأکید بر آیات قرآن کریم انجام شد. همچنین مفهوم اشتغال زنان روستایی بررسی شد و بسترهای شکل‌گیری اشتغال ارزشمند و عوامل شکل‌دهنده و تسهیل‌گر در این ارزشمندی نیز مورد بررسی قرار گرفت.

وقتی سخن از اشتغال زنان روستایی به میان می‌آید خودبه‌خود ممکن است با کار آنها در خانه و بیرون از خانه هم‌پوشانی داشته باشد. اشتغال زنان روستایی به امور منزل و کارهای خارج از منزل به شکلی است که گویا همه این موارد جزء کارهای منزل است؛

زیرا در بسیاری مواقع، بدون دستمزد و فقط به منزله همکاری و مشارکت در امور است و همین عامل از دلایل کم‌ارزش دانستن اشتغال آنهاست. در پژوهش حاضر منظور از اشتغال زنان روستایی هر نوع شغلی است که به معیشت خانواده کمک می‌کند و می‌تواند دستمزد داشته باشد. بنابراین، هرگونه توجه و اشتغال زنان به امور کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و باغداری که قابلیت تولیدی و یا خدماتی دارد و مشمول دستمزد است، اشتغال زنان روستایی در نظر گرفته شده است.

تاکنون پژوهش‌های مختلفی درمورد اشتغال زنان روستایی انجام شده است (ر.ک.، میرلطفی، بندانی و شهرکی، ۱۳۹۲؛ لهسایی‌زاده، و همکاران، ۱۳۸۴؛ خسروی پور، مهرباب قوچانی و بوعدار، ۱۳۹۲؛ احمدی، کوهستانی، یادآور و شعبانعلی فمی، ۱۳۹۸) که بررسی آنها نشان می‌دهد اهداف این پژوهش‌ها و دستاوردهایشان در راستای پرسش‌ها و مقاصد پژوهش حاضر نیست؛ زیرا موردی و محدود به منطقه خاصی بوده و راهکارها و عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی را تبیین می‌کنند. همچنین نگاه این پژوهش‌ها جامعه‌شناسانه است و بر مبنای نقش عوامل اجتماعی و محیطی پیرامون آنهاست. برخی از این پژوهش‌ها ارزشیابی کار زنان روستایی در کشورهای درحال توسعه را بررسی نموده و برخی نقش کار زنان در بررسی نمونه‌های موردی مانند هامون یا استان‌هایی مثل فارس با تخمین ارقام و آمار را بررسی نموده است.

۲. شیوه اجرای پژوهش

۲-۱. روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف تبیین نظریه ارزشمندی اشتغال زنان روستایی با تأکید بر آیات قرآن کریم بر پایه الگوی زمینه‌ای، به روش کیفی با رویکرد نظریه زمینه‌ای از نوع نظریه‌پردازی داده‌محور انجام شد. نظریه زمینه‌ای، شیوه‌ای از پژوهش کیفی است که با استفاده از دسته‌ای از داده‌های نظریه‌ای تکوین می‌یابد. در این شیوه داده‌ها با مراجعه به اسناد، مدارک، گزارشات و مقالات گردآوری می‌شود و در سطحی وسیع، یک فرایند عمل یا تعامل را تبیین می‌کند. در تحلیل داده‌ها در این روش به سه روش کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی انجام می‌گیرد. در مرحله کدگذاری باز، مفاهیم اولیه و در مرحله کدگذاری محوری، مقولات عمده همراه با مقوله هسته استخراج شده و در مرحله

کدگذاری انتخابی که همراه با بررسی دقیق داده‌ها و کدبندی در مرحله قبلی است، داده‌ها تحلیل و در قالب نظریه‌ای ارائه می‌شود. (اشتراوس و کربن، ۲۰۰۸)

در پژوهش حاضر بعد از بیان تعریف مناسبی از اشتغال زنان روستایی، منابع مربوطه برای جمع‌آوری داده‌ها مورد بررسی قرار گرفت و مقولات از آن استخراج شد. بدین منظور آیات قرآن کریم، گزارشات علمی، مقالات و مصاحبه‌های مربوطه به موضوع پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. برای گردآوری داده‌ها با مرور بیش از ۴۴۶ آیه که به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم به اشتغال زنان مربوط بود، کدگذاری شد که به دلیل محدودیت حجم مقاله، فقط نمونه‌هایی از آیات و کدهای داده شده به آن گزارش شده است.

۳. یافته‌های پژوهش

پس از بررسی اولیه داده‌ها، کدگذاری باز و کدگذاری محوری، پنج مقوله محوری و یک مقوله هسته‌ای استخراج شد. مقولات محوری عبارتند از: ارزشمندی اشتغال زنان روستایی در محیطی زنانه یا در کنار محارم، متناسب بودن شغل با ویژگی‌های روحی و جسمی ایشان، اشتغال در مکانی نزدیک خانواده، تأثیر مثبت اشتغال بر فرزندآوری و روحیه کارآفرینی این زنان.

۳-۱. مقوله محوری اول: اشتغال زنان روستایی در محیطی زنانه یا در کنار محارم

با وجود آنکه مسائل اجتماعی مانند شرایط سبک زندگی مدرن، تغییر نگرش نسبت به هویت جنسیتی و نقش‌های جنسیتی بر گرایش زنان روستایی به اشتغال و همچنین ارزشمندی اشتغال آنها اثرگذار بوده است، اموری سبب ارزشمندی بیشتر اشتغال آنها می‌شود از جمله اشتغال زنان روستایی در محیطی در کنار محارم. زنان روستایی در بسیاری از امور مربوط به کشاورزی، نگهداری و پرورش دام و طیور فعالیت می‌کنند. این در حالی است که کار آنها خاصیت انعطاف‌پذیری بالایی دارد و بیشتر در محیطی به دور از اختلاط و در کنار محارم خود به فعالیت‌های کشاورزی و دامداری و حتی تعاونی می‌پردازند. همین امر موجب می‌شود بتوانند در محیط سالم‌تری به فعالیت‌های بیرون از خانه بپردازند. این ارزشمندی از داده‌های زیر به دست آمده است.

1. Straus, A., & Corbin, J.

۳-۱-۱. توجه به عدم اختلاط دختران حضرت شعیب علیه السلام

در سوره قصص، حضرت موسی علیه السلام به دختران شعیب گفت: «کار شما چیست و چرا گوسفندان خود را آب نمی‌دهید و عقب ایستاده‌اید، گفتند: ما آنها را آب نمی‌دهیم تا چوپان‌ها همگی خارج شوند». (قصص: ۲۳-۲۴) دختران حضرت شعیب علیه السلام اختلاطی با مردان نداشته و در فضای کار حریم بین خود و مردان را رعایت می‌کردند.

۳-۱-۲. کناره گرفتن حضرت مریم علیها السلام برای حضور عبادی و اجتماعی در مسجد

خدای متعال در سوره مریم می‌فرماید: «و در این کتاب، مریم را یاد کن، هنگامی که از خاندانش جدا شد و در مکانی شرقی قرار گرفت. آنگاه دور از دیگران برای خود پرده‌ای قرار داد. در این هنگام ما (روح القدس) روح خود را به سوی او فرستادیم، پس به شکل انسانی راست قامت بر او نمایان شد». (مریم: ۱۶-۱۷) در این آیات بعد از اینکه فرمود که قضیه حضرت مریم علیها السلام را (به عنوان یک فرد اسوه و برگزیده) یادآوری کن، در بیان دلیل می‌فرماید: «او جایی را با خصوصیت خاصی انتخاب کرد». تعبیری که برای این کناره‌گیری ذکر می‌شود و جمله «انتبذت» تا آخر داستان مظلوف این ظرف است و معنای آیه این است: «ای محمد! در این کتاب داستان مریم را در آن حین که از مردم اهل خود کناره گرفت و در مکان شرقی (که گویا همان سمت شرقی مسجد باشد) دور از دیگران برای خود پرده‌ای قرار داد» (طباطبایی، ۱۴۱۷ هـ.ق، ۱۴/۴۵). کلمه «انتبذت» از ماده «نبذ» به معنی دور انداختن اشیاء غیرقابل ملاحظه است. این تعبیر در آیه فوق شاید اشاره به آن باشد که حضرت مریم علیها السلام به صورت متواضعانه و گمنام و خالی از هرگونه کاری که جلب توجه کند از جمع، کناره‌گیری کرد و آن مکان از خانه خدا را برای عبادت انتخاب کرد. همچنین حجابی میان خود و دیگران افکند تا خلوتگاه او از هر نظر کامل شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۳۳/۱۱۲). بنابراین، حضرت مریم علیها السلام برای حضور عبادی و یا حتی اجتماعی به مکان و نحوه حضور در آن توجه داشت.

۳-۱-۳. توجه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم به عدم اختلاط زنان و مردان در هنگام خروج از مسجد

سنت جاری مسلمانان از زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم همین بوده است که زنان از شرکت در مجالس و مجامع منع نمی‌شدند، ولی همواره حریم بین آنها و مردان رعایت می‌شد. در مساجد و مجامع، حتی در کوچه و معبر، زن با مرد مختلط نبود. رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم خوش نمی‌داشت که

زن و مرد در حال اختلاط از مسجد بیرون روند. ایشان دستور می‌داد مردان از وسط و زنان از کنار کوچه یا خیابان بروند. یک روز رسول خدا ﷺ در بیرون مسجد بود، دید مردان و زنان با هم از مسجد بیرون آمدند. فرمود: «بهتر این است شما صبر کنید تا آنها بروند» (مطهری، ۱۳۷۷).

۳-۱-۴. امنیت از آزار جنسی در محیط کار

محققان غربی در حوزه اشتغال زنان و جایگاه ایشان پیامدهایی را بیان کرده‌اند از جمله اینکه موقعیت زنان تا حد یک برده تنزل پیدا کرده است، میلیون‌ها نوزاد و کودک نوپا پیش از طلوع آفتاب به مهدکودک‌ها سپرده می‌شوند و در تاریکی شب به خانه برده می‌شوند و زنان هر روز در محیط کار در معرض مکالمات و رفتار خشن و اشاره‌های جنسی قرار می‌گیرند. فرزندان که به دلیل اشتغال مادر به اندازه کافی تحت نظارت مادر نیستند، در معرض پورنوگرافی، مصرف الکل و مواد مخدر، رابطه جنسی و خشونت قرار می‌گیرند و به دلیل مشغله کاری بیرون از خانه، زنان و دختران و والدین سالمند به خانه سالمندان سپرده می‌شوند. (لی دموس، ۱۳۸۸) براین اساس، زنان دین‌دار هنگام اولویت‌گذاری برای اشتغال باید نظر خالق خود را در این باره بداند تا در این مسیر دچار مشکل نشود. خدای متعال در آیه ۵۹ سوره احزاب می‌فرماید: «ای پیامبر! به همسران و دختران و زنان مؤمنان بگو: روسری‌های بلند بر خود بیفکنند. این (عمل) مناسب‌تر است تا (به عفت و پاکدامنی) شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند و خداوند آمرزنده مهربان است». خدای متعال در آیه بیان می‌کند که زنان و دختران اگر بخواهند از تهمت‌ها، تهاجم‌ها و تهدیدهای افراد آلوده و هرزه در امان باشند باید خود را بپوشانند.

۳-۱-۵. رشد خوداشتغالی زنان با کاهش جذابیت ظاهری

تحقیقات میدانی نشان می‌دهند که داشتن حریم بین زن و مرد در اجتماع مانع ایجاد دیدگاه جنسی برای زنان می‌شود. هرچه این دیدگاه در زنان کمتر شود تمایل به جذابیت ظاهری کمتر شده، عزت نفس بالاتر می‌رود (لوی و کسر، ۱۳۸۸). بالاتر رفتن عزت نفس در زنان از دلایل اصلی رشد خوداشتغالی آنهاست (بادسر، سلطانی و قاسمی، ۲۰۱۹). این موضوع در قرآن می‌تواند مصداق دیگری از آیه ۵۹ سوره احزاب باشد.

۳-۱-۶. مشارکت اقتصادی بالاتر در تعاونی‌های زنانه

تجربه نشان می‌دهد در تعاونی‌هایی که فقط زنان کار می‌کنند هم مشارکت اقتصادی زنان افزایش می‌یابد و هم محیطی با فراغ بال و امنیت خاطر برای فعالیت برای ایشان فراهم می‌شود که افزایش خودباوری و اعتماد به نفس زنان را به دنبال دارد. یکی از مدیران عامل تعاونی روستایی زنان گفت: «در ابتدا با برگزاری جلسه به همراه پنجاه خانم به بررسی مسئله جلوگیری مهاجرت جوانان و معیشت پایدار در روستا پرداختیم. با توجه به سختی کار زنان در بافت سنتی روستا با مشکلات زیادی روبه‌رو بودیم، اما در نهایت در زمینه زنبورداری با کمک کارشناسان منابع طبیعی و دفتر هبله‌رود و با سرمایه هر زن به مقدار نفری پنجاه هزار تومان کار را شروع کردیم. در سال اول به قدری کار رونق گرفت که هر یک از زنان عضو ازیس هزینه خانواده برآمده و پول خوبی به دستشان آمد. سال دوم طرح مدیریت مرتع را با هدف کشت گیاهی که در منطقه ما منحصر به فرد بوده به دفتر عمران سازمان ملل فرستاده و این طرح پذیرفته شد. دو هزار هکتار زمین برای کشت این گیاه اختصاص داده شد. در سال ۱۳۹۰ تعاونی روستا را به ثبت رسانده و پروژه‌های دیگری با سازمان ملل انجام دادیم. زمینه زنبورداری را نیز رونق داده و دو نمونه از عسل ما در سال گذشته در کشور برتر شد. هم‌اکنون نیز یازده عضو فعال و ۳۳ پشتیبان و واحد اعتباری در تعاون داریم که با دادن وام به روستاییان آنان را به کار در روستا تشویق می‌کنیم. تعاونی‌های دیگری نیز در روستاهای مختلف ایجاد و با سفر به شهرهای مختلف سعی کردیم اهالی را به ایجاد تعاونی و کار گروهی تشویق کنیم» (فرهنگ‌نیوز، ۱۳۹۵). چنین مشارکت اقتصادی می‌تواند مصداق عمل کردن به مفهوم آیه ۱۶ سوره مریم عَلَيْهَا و آیات ۲۳ و ۲۴ سوره قصص باشد.

۳-۲. مقوله محوری دوم: متناسب بودن شغل زنان روستایی با توان جسمی آنها

اشتغال زنان روستایی بیشتر در چهار شاخه زراعی، دامی و صنایع دستی است. هر منطقه به دلیل داشتن شرایط خاص اقلیمی، نوع کار خاصی را می‌طلبد که زنان روستا به انجام آن رغبت بیشتری دارند. (افتخار، ۱۳۷۵) تحقیقات انجام شده نیز نشان می‌دهد که رونق صنایع دستی در برخی دهستان‌ها نقش مهمی در اقتصاد شهرستان دارد (فلاح‌تبار، ۱۳۹۷). براین اساس، می‌توان نقش زنان روستایی در مشاغل که تناسب بیشتری با توان جسمی آنها دارد، موفق‌تر و ارزشمندتر دانست.

۳-۲-۱. به عهده گرفتن شغلی سخت توسط دختران شعیب علیهم السلام در شرایط اضطراری

آیه ۲۳ سوره قصص درباره اشتغال دختران حضرت شعیب علیهم السلام به چوپانی می‌فرماید: «و هنگامی که به (چاه) آب مدین رسید، گروهی از مردم را در آنجا دید که چهارپایان خود را سیراب می‌کنند. در کنار آنها دو زن را دید که مراقب گوسفندان خویشند به آنها گفت: کار شما چیست؟ گفتند: ما آنها را آب نمی‌دهیم تا چوپان‌ها همگی خارج شوند و پدر ما پیرمرد مسنی است». در این علت اشتغال دختران حضرت شعیب علیهم السلام به کاری سخت همچون چوپانی را سن زیاد پدر بیان می‌کند. چوپانی کاری سخت برای زن است؛ چون به حضور در بیابان و صحرا و دور از خانه نیاز داشته و مخاطرات امنیتی خود را دارد.

۳-۲-۲. به عهده گرفتن امور شغلی به شکل معروف

خداوند متعال در بخشی از آیه ۲۳۴ سوره بقره می‌فرماید: «باکی بر شما نیست. در آن امری که زنان در رابطه با خود و از روی معروف انجام می‌دهند». این آیه هرچند در مقام دادن اختیار به زنان پس از تمام شدن عده است (طباطبایی، ۱۴۱۷ هـ.ق، ۲/۲۴۲)، اما از اطلاق و عموم آیه می‌توان اتخاذ نوع کار و شغلی که معروف و معقول هست را نیز متوجه شد؛ یعنی اگر زنان بخواهند در بخشی از زندگی خود به فعالیت‌های اقتصادی و یا اجتماعی بپردازند، مانعی ندارد به شرطی که با توجه به فرموده قرآن، براساس معروف یعنی، اصول عقلانی، انسانی و عرف جامعه باشد (نوری، ۱۳۹۰).

۳-۲-۳. برداشته شدن حکم وجوب جنگ و جهاد ابتدایی از زنان

جنگ و جهاد فریضه‌ای از فرایض اسلام، رکنی از ارکان اسلام و واجب کفایی است همراه با وجود امام عادل یا کسی که او را برای امامت منصوب کرده است و فقط حکم وجوب جهاد و جنگ ابتدایی از زنان برداشته است نه هر جنگ و جهادی (طوسی، بی‌تا). جنگیدن عملی است که در بعضی کشورها برای زنان شغل است و به همین دلیل هرساله سربازان زن زیادی در ارگان‌های نظامی استخدام می‌شوند. جنگ، اقتضائات خاص خود را دارد مثل حضور در میدان‌های نبرد و کشمکش براساس قدرت جسمانی، نگرانی از آزارهای روانی و جنسی، اسارت و مسائل مورد ابتلای آن، حضور در محیط‌های فاقد امنیت و... این شرایط فردی را می‌طلبد که بتواند خود را با آن تطبیق دهد و دغدغه و نگرانی مراقبت از فرزندان و حضور

در کنار خانواده را نداشته باشد؛ فردی با روحیات قوی که زیر شکنجه بتواند اسرار نظامی را حفظ کند. در طول تاریخ زنان در وهله اول به پشت جبهه بودن تمایل بیشتری داشته‌اند. وقتی زنان نزد پیامبر گرامی اسلام ﷺ در مورد عدم حضور در جنگ مراجعه می‌کردند، بیشتر نگران نداشتن اجر جهاد و شهادت برایشان بودند نه جلوگیری از حضورشان در میدان نبرد (ر.ک.، طبرسی، ۱۴۱۵ ه.ق. ۸/۵۶۰) که در پاسخ ایشان آیه ۳۵ سوره احزاب نازل شد.

۳-۲-۴. ریسندگی بهترین سرگرمی برای زن باایمان

اشتغال زنان در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در زمان رسول خدا ﷺ بیانگر تناسب شغل زنان با ویژگی‌های آنهاست. در حدیث آمده است: «کار کردن برای کسب روزی حلال بر هر زن و مرد مسلمان واجب است» (شعیری، بی‌تا) و در مورد کار مناسب برای زنان آمده است: «بهترین سرگرمی برای زن باایمان، ریسندگی است» (پابنده، ۱۳۸۳).

۳-۲-۵. زن ریحانه است و کارگزار نیست

امیرالمؤمنین علیه السلام به خوبی توجه به این اصل را در نظر قرار دارد و می‌فرماید: «به زن بیش از حد و توانش کار واگذار مکن و این برای حال او بهتر است و برای زندگی او مناسب‌تر است؛ زیرا زن ریحانه است و کارگزار نیست». (نهج البلاغه، نامه ۳۱)

۳-۲-۶. به عهده گرفتن امور اجتماعی توسط زنان نمونه

از منابع روایی برمی‌آید که حضرت زهرا علیها السلام برای ایفای مسئولیت‌های اجتماعی با یارانی از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم همچون سلمان در ارتباط بود که در جلساتی به حضور آن بانو رسیده و سخنان آموزنده، اطلاعات و رازهای غیبی و دعاهای مخصوص به آنها می‌آموخت. (مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق. ۴۳/۶۶) زنان مدینه خدمت حضرت زهرا علیها السلام می‌رسیدند و پرسش‌های شرعی خود را از ایشان می‌پرسیدند. حضرت زهرا علیها السلام گاهی به حل اختلاف در مسائل دینی و گاهی به مددکاری و پرستاری از مجروحان در جنگ احد می‌پرداخت (قزوینی، ۱۳۸۴).

۳-۲-۷. تناسب آسیب‌دیدگی در مشاغل سخت با جنسیت

وقتی زنان در مشاغلی که متناسب با توان جسمی آنها نیست مشغول باشند، لطمات و آسیب‌های سختی می‌بینند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که در مشاغل نظامی، مردان عملکرد بهتری نسبت به زنان دارند. این مطالعه نشان داد که واحدهای متشکل از همه

مردان در هنگام تکمیل حرکات تاکتیکی در موقعیت‌های جنگی به‌ویژه در واحدهای دارای سلاح‌های بزرگ، سریع‌تر از واحدهای دارای زنان عمل کردند. پژوهش بر روی عملیات‌های دریایی نیز نشان می‌دهد، در عملیات‌های نظامی دریایی زنان بیشتر از مردان زخمی می‌شوند و با دقت کمتری شلیک می‌کنند. (موحدی و یعقوبی، ۲۰۱۵) همین مطالعات نشان می‌دهد که زنان بیشتر از مردان در معرض آسیب‌های ورزشی و تمرینی قرار دارند. یک مطالعه با کنترل آمادگی جسمانی و جمعیتی، ارتباط بین جنسیت و خطر صدمات مربوط به ورزش را در بین کارآموزان اصلی ارتش بررسی کرد و نشان داد که در بین زنان کارآموز ارتش تابعی از میزان بالای آسیب دیدگی جنسیت وجود دارد (بل، مانجون، همین‌وی و آماروس،^۱ ۲۰۰۰). از رهاوردهای مهم فمینیسم برای زنان، نادیده گرفتن تفاوت‌های زنان و مردان و نسبت دادن این تفاوت‌ها به تأثیرات محیط و اجتماع است تا بین زنان و مردان از نظر قبول هر مسئولیتی برابری ایجاد کنند. این موضوع سبب شد به زنان مسئولیت‌هایی سپرده شود که خارج از توان آنهاست و تناسبی با روحیات و وضعیت جسمی آنها ندارد که باعث ایجاد لطمه‌های شدید روحی و جسمی بر آنها شد. صاحب‌نظران نیز به موضوع اذعان دارند که یکی از رهاوردهای اشتغال زنان در جامعه امروز این است که زنان متحمل مشاغل سختی بیش از حد توان خود می‌شوند (لی دموس، ۱۳۸۸).

۳-۳. مقوله محوری سوم: اشتغال زنان روستایی در نزدیکی خانواده

گذران صحیح اوقات برای هر فردی موجب نشاط و شادابی روح او می‌شود. زنان باید بعد از ایجاد آرامش و انجام امور مربوط به فرزندان، برنامه مشخصی برای پیشرفت و کمال خود داشته باشند تا بتوانند هم در محیط خانه و هم در محیط اجتماع ثمربخش باشند. شغل زنان در روستا به شکلی است که بین زن و شوهر و یا مادر با فرزندان فاصله فیزیکی و روحی ایجاد نمی‌کند که در ثمربخشی آن شغل تأثیر بسزایی دارد. در سیستم‌های روستایی کشورهای مختلف نیز این مزیت موجب مفید بودن کارآفرینی برای زنان روستایی شده است. (سیدو و سوخت،^۲ ۲۰۰۶) نزدیکی به خانواده برای اشتغال یک زن دارای ارزش است و ارزشمندی این مقوله از داده‌هایی که در زیر به آنها اشاره می‌شود به دست آمد.

1. Bell, N. S., Mangione, T. W., Hemenway, D., Amoroso, P. J., & Jones, B. H.
2. Sidhu, K., & Sukhjeet, K.

۳-۱. آرامش بخشی به خانواده توسط زنان

خدای متعال آیه ۲۱ سوره روم می فرماید: «وازنشانه های او آن است که از جنس خودتان برای شما همسرانی آفرید تا در کنارشان آرامش یابید». گاهی کارکرد آرامش بخشی مربوط به هر دو جنس است به دلیل عمومیت «لام» در واژه «خلق لکم» در آیه فوق (طباطبایی، ۱۴۱۷ هـ.ق، ۱۶/۱۶۶) و گاهی نیز مربوط به یک جنس یعنی، زن است (طباطبایی، ۱۴۱۷ هـ.ق، ۸/۲۷۴؛ طبرسی، ۱۴۱۵ هـ.ق، ۴/۳۸۱؛ طوسی، بی تا). وجود آیات و احادیثی که مؤید احتمال دوم است بیشتر بیانگر آن است که آرامش بخشی صفتی است که بیشتر به زنان اختصاص دارد (ر.ک.، اعرف: ۱۸۹). در حدیثی از امام رضا علیه السلام آمده است: «خداوند شب را برای آرامش قرار داد. زن را هم برای سکون و آرامش قرار داد» (کلینی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۵/۳۶۶). امام سجاد علیه السلام در رساله الحقوق فرمود: «اما حق زوجهات بر تو آن است که بدانی خداوند عزوجل همسرت را برای تو سبب آرامش و انس قرار داده است، پس بدان که این نعمتی از جانب خداست، پس او را اکرام کن و با رفق و محبت رفتار کن» (ابن بابویه، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۲/۶۱۸). برخی معتقدند که آرامش بخشی صفتی تکوینی و دوسویه است، اما موقعیت مرد و زن در آرامش بخشی متفاوت است و زن بر حسب طبیعت خود، جایگاه ویژه ای در این زمینه دارد (سبحانی، زیبایی نژاد، ۱۳۹۰). کارآفرینی برای زنان در مناطق روستایی مفید است؛ زیرا این امکان را دارند تا در کنار ایفای نقش خود در خانواده با مراقبت از مزرعه، خانه و دام به درآمد خانواده بیفزایند (سیدو و سوخت، ۲۰۰۶).

۳-۲. سازگاری با نیازهای کودکان و سایر اعضای خانواده

دومین مفهومی که حکایت از ارزشمندی نزدیکی به خانواده دارد، سازگاری کار در نزدیک خانه با نیازهای کودکان و سایر اعضای خانواده است. هر کدام از والدین با رفتار خود می توانند در رشد اعتماد به نفس، خلق ایده های جدید در خانواده و تعیین مسیر شغلی فرزندان نقش های اساسی ایفا کنند. خانواده می تواند از نظر کمی و کیفی کانون اصلی اندیشه کار و تلاش و پرورش روحیه خلق ایده و کار در افراد باشد. بررسی هایی که در ایالات متحده بر روی والدین شاغل انجام گرفته نیز نشان می دهد در حالی که تعداد کمی از آمریکایی ها می خواهند بازگشت به نقش های سنتی زنان در خانه و مردان در محل کار را ببینند، یک واقعیت همچنان وجود دارد و آن این است که زنان اغلب کسانی هستند که برنامه های

خود را تنظیم می‌کنند و در صورت برخورد با نیازهای کودکان و سایر اعضای خانواده با آنها سازگاری دارند که داده‌های مرکز تحقیقات پیو نیز آن را تأیید می‌کند. (موحدی و یعقوبی، ۲۰۱۵)

۳-۳. اشتغال، مانع مهم فرزندآوری زنان

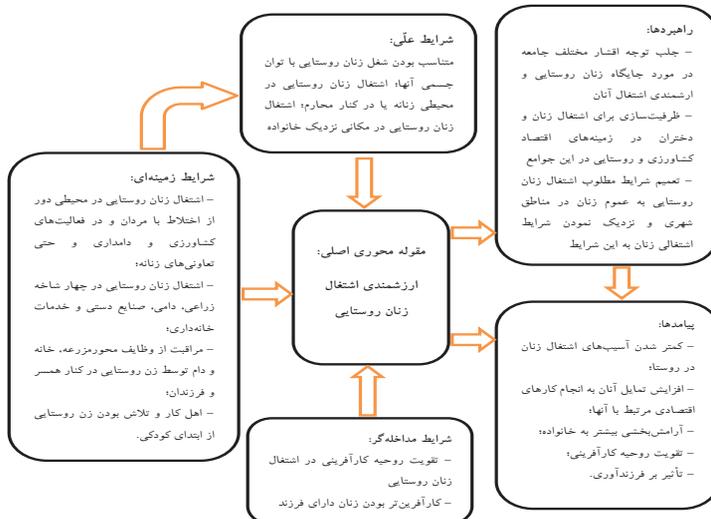
ارزشمندی مقوله اشتغال زنان در مکانی نزدیک خانه از تأثیرگذاری آن بر فرزندآوری روشن می‌شود. دغدغه‌های خانواده‌های والدمحور که دور از محیط خانه مشغول به کار هستند، شامل نگرانی‌هایی است که به‌طور مستقیم والدین شاغل را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از نظر برخی افراد در صورت ادامه تحصیل زن یا مرد، فرزند تازه می‌تواند آنها را از تحصیل بازدارد یا ادامه تحصیل را با دشواری مواجه کند و یکی از دغدغه‌های مهم زنانی که دور از محیط خانه کار می‌کنند این است که فرزندآوری می‌تواند مانع از حفظ شغل یا پیشرفت شغلی آنها شود که این چالش در روستا، با اشتغال زنان در محیطی نزدیک خانه از بین می‌رود. کاهش نرخ باروری به نسبت سال‌های گذشته در زنان روستایی نیز مشاهده می‌شود و خود معلول عواملی است که در کل جامعه موجب کاهش فرزندآوری شده است. این مورد در روستاها نیز تأثیرگذار بوده است مانند تأثیر توسعه یافتگی بر نرخ باروری و تمایل به فرزند، تحولات هویتی در پذیرش نقش‌های زنانه و مردانه و نگرانی از بی‌ثباتی خانواده. کاهش تعداد خانوار نه برآمده از جبر ساختاری است و نه گزینشی به دنبال رفاه، بلکه عملی انتخاب‌گرانه با در نظر گرفتن شرایط ساختاری و فشارهای بیرونی در نظام معنایی متحول شونده است. این گزینش، بی‌گمان از سوی ساختارها در تنگنا قرار می‌گیرد. کنش‌گران در این داد و ستد می‌توانند تا اندازه‌ای تحولات را دگرگون کنند و شرایط جدیدی بیافرینند. به همین دلیل است که می‌توان انتظار داشت که تحولات ساختاری در کشورهای گوناگون، تأثیرات کم‌وبیش متفاوتی را بسته به چگونگی ایستادگی و انتخاب‌گری در هر جامعه بر جای گذارند. (سبحانی، زیبایی‌نژاد، ۱۳۹۰)

شرایط روستا نشان از آن دارد که تأثیرگذاری عوامل مختلف کاهش جمعیت در روستاها به مراتب کمتر از محیط شهر است. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ میزان باروری کل ایران رقمی برابر با ۲،۰۱ فرزند محاسبه شد. این شاخص براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ برابر ۱،۸ فرزند بود. میزان باروری کل

ایران برای نقاط شهری کمتر از سطح جانشینی و برابر ۱,۴۸ فرزند و در نقاط روستایی بالاتر از سطح جانشینی و برابر ۲,۴۸ فرزند به دست آمد. (دراگاه ملی مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶) نکته‌ای که به تازگی در سایر نقاط جهان مورد پژوهش قرار گرفته آن است که فرزنددار شدن با اشتغال و کارآفرینی زنان روستایی رابطه مثبت و معناداری دارد (بونیفاس^۱، ۲۰۱۹/۱۱/۸۴۳).

۳-۴. مقوله محوری چهارم: اشتغال زنان روستایی و تقویت روحیه کارآفرینی

شخص کارآفرین با بسیج منابع به یک کسب و کار تحقق می‌بخشد و این کار را با پرورش یک ایده مناسب و آزمایش تعهد و توانایی و همراه کردن و کمک گرفتن از سایر افراد انجام می‌دهد. (میرمیران، ۱۳۸۵) زنان روستا به دلیل شرایط محیطی، از بدو کودکی با فعالیت‌های داخل و بیرون از خانه عجین شده‌اند. فردی که در چنین فرهنگی رشد یابد اصالت را به کار می‌دهد تا به لذت زودگذر و استراحت (خسروی، ۱۳۹۷). تحقیقات در این زمینه تأیید می‌کند که زنان کارآفرین روستایی آینده‌نگر، نوگرا و خوداتکا هستند (فلاح‌جلودار، حسینی، حسینی و میردامادی، ۱۳۸۶). در مطالعه‌ای که با هدف بررسی عوامل مؤثر بر خوداشتغالی زنان روستایی انجام شده است، نشان داد که متغیرهای عزت نفس و ریسک‌پذیری در رابطه بین شرایط اقتصادی و شرایط اجتماعی با خوداشتغالی زنان روستایی نقش بسزایی دارد (بادسر، و همکاران، ۲۰۱۹).

شکل ۱: الگوی نظریه زمینه‌ای ارزشمندی اشتغال زنان روستایی

1. Boniface, J. A.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

یکی از مسائلی که اهمیت آن بیش از گذشته احساس می‌شود اشتغال زنان روستایی به شکلی ضابطه‌مند و قانون‌مدار است. در پژوهش حاضر تلاش شد ویژگی‌های اشتغال مناسب زنان روستایی را بر پایه نظریه زمینه‌ای داده‌محور و با داده‌های جمع‌آوری شده از آیات قرآن، گزارشات علمی، مقالات و سایر اسناد بیان و ارزشمندی آن نشان داده شود. الگوی اشتغال زنان روستایی ویژگی‌هایی دارد که مؤلفه‌های یک اشتغال موفق و ارزشمند را بیشتر از سایر الگوها داراست که زنان روستایی در صورت توجه به این ارزشمندی و رعایت بهتر ضوابط و معیارهای آن موفقیت بیشتری در شغل خود کسب خواهند کرد. ارزشمندی اشتغال زنان روستایی بیشتر در بستر فراهم شدن زمینه کاری در کنار همسر، فرزندان و محارم که باعث ایجاد محیطی امن برای آنها می‌شود، فعالیت در امور متناسب با ویژگی‌های روحی و جسمی آنها، نزدیکی فیزیکی محل کار به خانواده، تأثیر مثبت کار بر فرزندآوری و تقویت روحیه کارآفرینی ایجاد می‌شود. این نوع از ارزشمندی با برقراری ارتباط منطقی مقولات محوری و فراهم شدن بسترهای لازم فراهم می‌شود که پیامدهایی مثل کمتر شدن آسیب‌های اشتغال زنان در روستا، افزایش تمایل آنان به انجام کارهای اقتصادی متناسب با ویژگی‌های شخصی، اولویت داد به ایجاد آرامش بیشتر در خانواده در کنار کار را به دنبال دارد. برای دستیابی به پیامدهای مثبت اشتغال زنان روستایی راهبردهای زیر پیشنهاد می‌شود:

- جلب توجه اقشار مختلف جامعه اعم از مردم روستا و مسئولین در مورد جایگاه زنان روستایی و ارزشمندی اشتغال آنان؛
- ظرفیت‌سازی برای اشتغال زنان و دختران در زمینه‌های اقتصاد کشاورزی و روستایی در این جوامع؛

- برنامه‌های ارشادی و آموزشی به‌ویژه در میان زنان برای تشویق زنان تحصیل‌کرده در اشتغال به فعالیت‌های کشاورزی و تعاونی روستایی برای انجام بهینه کارها و عملی‌تر شدن فعالیت آنها؛

- * قرآن کریم (۱۳۸۲). مترجم: مهدی، الهی قمشه‌ای. قم: نگارش.
- * نهج البلاغه (۱۳۷۸). مترجم: شهیدی، سید جعفر. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۱. افتخار، رفیع (۱۳۷۵). مقاله صنایع دستی و روستایی پیشه‌های ماندنی از زنان. نشریه پیام زن، ۵۹، ۸۴-۸۵.
 ۲. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۴ ه.ق). من لایحضره الفقیه. قم: جامعه مدرسین.
 ۳. احمدی، سنور، کوهستانی، حسین، یادآور، حسین، و شعبانعلی فمی، حسین (۱۳۹۸). فراتحلیل عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی زنان روستایی. نشریه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲۷(۸)، ۲۱-۳۸.
 ۴. لوی، آریل، و کسر، تیم (۱۳۸۸). تأثیر فمینیسم علیه دختران در غرب. قم: انتشارات دفتر نهاد معظم رهبری.
 ۵. آگهی، حسین، و پزشکی‌راد، غلامرضا (۱۳۷۸). ارزشیابی کار زنان روستایی در کشورهای در حال توسعه. نشریه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۲۸(۷)، ۱۸۱-۲۱۲.
 ۶. بادسر، محمد، سلطانی، شیرین، و قاسمی، مهدی (۲۰۱۹). بررسی نقش واسطه‌ای عزت نفس و خطرپذیری در تحلیل عوامل مؤثر بر خوداشتغالی زنان روستایی. نشریه زن و جامعه، ۴(۹)، ۱۷-۳۹.
 ۷. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲). نهج الفصاحه. اصفهان: خاتم‌الانبیا.
 ۸. خسروی، مهدی (۱۳۹۷). زنان کارآفرین باسلامی در روستاهای اصفهان. نشریه اینترنتی باسلام، مشاهده شده در <https://basalam.com/blog/entrepreneur-women-in-isfahan>
 ۹. خسروی پور، بهمن، مهربان قوچانی، امید، و بوعدار، منتهی (۱۳۹۲). زنان روستایی و کارآفرینی: ضرورت، چالش‌ها و راهکارها. نشریه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، ۱۶۵، ۵۵-۶۳.
 ۱۰. درگاه ملی مرکز آمار ایران (۱۳۹۶). مشاهده شده در www.amar.org.ir
 ۱۱. رفیعی، علی (۱۳۷۸). درآمدی بر سیره فاطمی. قم: زمزم هدایت.
 ۱۲. سبحانی، محمدتقی، و زبیبی‌نژاد، محمدرضا (۱۳۹۰). درآمدی بر نظام شخصیت زن در اسلام. قم: مرکز نشر هاجر.
 ۱۳. شعیری، محمد بن محمد (بی‌تا). جامع الأخبار. نجف: نشر مطبوعه حیدریه.
 ۱۴. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ ه.ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه.
 ۱۵. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۵ ه.ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: مؤسسه اعلمی.
 ۱۶. طوسی، محمد بن حسن (بی‌تا). التبیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار احیاء التراث العربیه.
 ۱۷. علیایی، محمدصادق، رضوانفر، احمد، و اکبری، مرتضی (۱۳۸۸). تحلیل عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر سهم زنان روستایی از درآمد خانوار: مطالعه موردی شهرستان دیواندره. نشریه علوم کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۶(۱)، ۱۲-۲۲.
 ۱۸. فلاح جلودار، ربیع، حسینی، سید جمال، حسینی، سید محمود، و میردامادی، سید مهدی (۱۳۸۶). عوامل مؤثر بر موفقیت کارآفرینی زنان روستایی شمال کشور. نشریه روستا و توسعه، ۱۰(۷)، ۸۷-۱۱۵.
 ۱۹. فلاحت‌بار، نصرالله (۱۳۹۷). ارزیابی نقش زنان روستایی در صنایع دستی و ارتقای توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی جوادآباد ورامین). نشریه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۰(۲)، ۱۲۹-۱۴۶.
 ۲۰. قزوینی، محمد کاظم (۱۳۸۴). فاطمه زهرا علیها السلام از ولادت تا شهادت. قم: نشر مرتضی.
 ۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ه.ق). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 ۲۲. لهسایی‌زاده، عبدالعلی، جهانگیری، جهانگیر، و خواجه‌نوری، بیژن (۱۳۸۴). بررسی مشارکت اقتصادی زنان روستایی (مطالعه موردی استان فارس). نشریه جامعه‌شناسی ایران، ۳(۶)، ۱۲۴-۱۴۵.
 ۲۳. لی‌دموس، نانسی (۱۳۸۸). دروغ‌هایی که زنان باور می‌کنند و حقایقی که آنها را آزاد می‌سازد. تهران: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری.
 ۲۴. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ه.ق). بحار الأنوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
 ۲۵. مطهری، مرتضی (۱۳۷۷). مسئله حجاب. تهران: انتشارات صدرا.
 ۲۶. موحدی، رضا، و یعقوبی، احمد (۲۰۱۵). تحلیل عوامل مؤثر بر کارآفرینی زنان روستایی. نشریه مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان، ۴(۱۲)، ۷-۴۲.
 ۲۷. میرمیران، سید جلیل (۱۳۸۵). کارآفرینی جامع. تهران: نشر کلمه.
 ۲۸. میرلطفی، محمدرضا، بندانی، میثم، و شهرکی، سعیده (۱۳۹۲). بررسی نقش کار پنهان زنان در سطح رفاه خانوار روستایی (مطالعه موردی: زنان روستایی شهرستان هامون). نشریه برنامه‌ریزی فضایی، ۳(۳)، ۴۹-۶۷.
 ۲۹. نوری، اعظم (۱۳۹۰). اشتغال زنان از دیدگاه اسلام. نشریه نامه جامعه، ۸۵، ۱۹-۱۶.

30. Boniface, J.A. (2019). Does having children affect women's entrepreneurship decision? Evidence from Nigeria. *Review of Economics of the Household*, 17, 843 -860.
31. Sidhu, K., & Sukhjeet, K. (2006). Development of Entrepreneurship among Rural Women. *Journal of Social Sciences*, 2(13), 147-149.
32. Straus, A., & Corbin, J. (2008). *Basics of Qualitative Research: techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Los Angeles: Sage Publications.
33. Bell, N. S., Mangione, T. W., Hemenway, D., Amoroso, P. J., & Jones, B. (2000) High injury rates among female army trainees: a function of gender? *American Journal of Preventive Medicine*, 18(3), 141- 146

